

НАРОДОЗНАВСТВО

НАРОДНІ НАЗВИ БІЛОГО ЛЕЛЕКИ (*CICONIA CICONIA*) В ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

В. М. Грищенко¹, І. В. Скільський^{2,3}

¹Канівський природний заповідник,

²Чернівецький обласний краєзнавчий музей,

³Національний природний парк «Хотинський»

aetos2@ukr.net; skilskyiv@ukr.net

Народні назви птахів – це своєрідна культурна спадщина, яка потребує вивчення і збереження. Чернівецька область у цьому відношенні становить особливий інтерес, оскільки розташована на порубіж'ї та має поліетнічний склад населення. Тому тут можна знайти не тільки традиційні українські назви, а й іншомовні. Білий лелека (*Ciconia ciconia* (Linnaeus, 1758)) – один із найбільш популярних в Україні птахів. Про це свідчить, зокрема, й велика різноманітність його найменувань. Мета нашої статті – узагальнення й аналіз даних про місцеві назви цього птаха в межах Чернівецької області.

Матеріал і методика

Значна частина матеріалу для статті зібрана під час чотирьох міжнародних обліків білого лелеки, які проводяться раз на 10 років (V – 1994, VI – 2004, VII – 2014 і VIII – 2024). В Україні їх організувало Українське товариство охорони птахів за фінансової підтримки зарубіжних партнерів. В облікових анкетах було, зокрема, й питання про місцеві назви цього птаха. Деякі додаткові дані дав пошук інформації у Фейсбуці.

Під час багаторічних польових досліджень на території області в 1983-2025 рр. по мірі сил і можливостей проводилося опитування місцевих жителів щодо народних назв птахів. Попутно зібрано відносно незначний, але цікавий матеріал.

Проводилося також цілеспрямоване вивчення фенології міграцій птахів (весняної та осінньої) в Чернівецькій області [8]. Була розроблена відповідна анкета з переліком 11 загально-відомих видів (серед них і білий лелека). Її ми активно поширювали (різними способами, здебільшого через Укрпошту) в регіоні серед орнітологів-любителів, інших зацікавлених осіб протягом 1991-1996 рр. Крім власне дат прильоту і відльоту пернатих, дописувачі часто повідомляли чимало іншої цікавої інформації, зокрема і стосовно місцевих назв птахів.

Навесні 2025 р. проведені опитування студентів співробітниками і викладачами (на наше прохання) в низці навчальних закладів м. Чернівці. Найбільш важлива інформація отримана за результатами анкетування в кількох групах під час занять на кафедрі ботаніки та природоохоронної діяльності Навчально-наукового інституту біології, хімії та біоресурсів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, а також у Чернівецькому фаховому коледжі бізнесу та харчових технологій. Зазначені опитування провели А. І. Токарюк, О. Д. Волуца, І. І. Чорней і Л. І. Мелешук. Отримані під час таких опитувань дані використовувалися після попереднього критичного аналізу.

Деяка фрагментарна інформація про народні назви певних видів птахів (у тому числі білого лелеки), зібрана в Чернівецькій області, опублікована нами раніше [9; 10].

Загалом до вересня 2025 р. нами було зібрано понад 200 реєстрацій народних назв зі 141 населеного пункту (всі 11 районів Чернівецької області, районування до реформи адміністративно-територіального устрою у 2020 р., і м. Чернівці). Ще у трьох випадках отримана інформація стосувалися району в цілому. Частина даних дублюється, повторні реєстрації назв в одному й тому ж місці ми враховували лише в тому разі, якщо це були різні назви або різні їхні варіанти. Для картування до бази даних були занесені координати населених пунктів, де зафіксовані ті чи інші найменування. Для районів брали координати їхніх геометричних центрів.

Народні назви білого лелеки досить варіабельні, частина з них має різні фонетичні та морфологічні варіанти (наприклад, *бузько*, *бузьок*, *бусько*, *бусьок*, *бусол*, *бусля* і т. п.). Тому надалі під терміном «назва» ми будемо розуміти всю сукупність варіантів. За основний із них (і, відповідно, як позначення самої назви) вважатимемо той, який має найбільшу частоту вживання.

Велика кількість отриманих даних для області невеликої площі дає змогу детально проаналізувати поширення назв.

Результати

Загалом у Чернівецькій області зареєстровано 23 варіанти назв білого лелеки. Вони згруповані за походженням і представляють 14 назв (таблиця).

Частота вживання різних народних назв білого лелеки в Чернівецькій області

Назва	Варіант	n	%
аїст	аїст	2	1,0
білогруд	білогруд	1	0,5
бузьок n=130, 68,1 %	бузька	1	0,5
	бузько	12	6,3
	бузьок	89	46,6
	бусек	1	0,5
	бусік	1	0,5
	бусько	5	2,6
	бусьок	21	11,0
бусел	бусел	2	1,0
веселик n=5, 2,6 %	веселик	4	2,1
	веселка	1	0,5
журавель	журавель	6	3,1
«іменні» назви	андрій	1	0,5
клокотун	клокотун	1	0,5
кокоستيرк n=5, 2,6 %	кокоستيرк	3	1,6
	кукостверк	1	0,5
	кукоستيرк	1	0,5
лелека	лелека	5	2,6
чапля	чапля	1	0,5
челяпавка	челяпавка	1	0,5
чоботар	чоботар	1	0,5
чорногуз	чорногуз	30	15,7
Всього		191	100

В області виявлені назви всіх чотирьох груп (див. [5, с. 96]): основні – *бузьок*, *бусел*, *лелека*, *чорногуз*; локальні – «іменні» назви (*андрій*), *білогруд*, *клокотун*, *челяпавка*, *чоботар*; іншомовні – *аїст*, *кокоستيرк*; помилкові – *журавель*, *веселик*, *чапля*.

Розглянемо детальніше їхнє поширення й частоту вживання.

Найчастіше в Чернівецькій області використовується назва *бузьок* – 68,1 % від усіх зареєстрованих (таблиця). Переважає основна форма *бузьок* – 46,6 %, значно рідше вживається *бусьок* – 11,0 %, *бузько* – 6,3 % і *бусько* – 2,6 %. Частка інших варіантів цієї назви становить менше 1 %. Наголос найчастіше падає на перший склад, хоча може й на другий.

На другому місці за вживаністю назва *чорногуз*, представлена єдиним варіантом – 15,7 %. Далі з основних назв ідуть *лелека* – 2,6 % і *бусел* – 1,0 %. Вони також мають лише по одному варіанту (таблиця).

Локальних назв виявлено 5. Для всіх є лише одиничні реєстрації, частота вживання низька – 0,5 % (таблиця).

Деяко частіше в області вживаються іншомовні назви: російська *аист* (у формі *аїст*) – 1,0 % і румунська та молдавська *кокоستيرк* (три варіанти – *кокоستيرк*, *кукостверк* і *кукоستيرк*) – загалом 2,6 %.

Нааявність помилкових назв пов'язана з тим, що частина людей плутає білого лелеку з іншими схожими зовні птахами – журавлями та чаплями. У Чернівецькій області найчастіше це журавель – 3,1 % або веселик (два варіанти – веселка й веселик) – 2,6 % (таблиця). Веселик – це «весняна» назва сірого журавля (*Grus grus* (L.)). Є повір'я, що коли бачиш цих птахів весною, то їх не можна називати журавлями, інакше весь рік журитимешся [3, с. 17]. Назва чапля зареєстрована лише раз.

Обговорення

Зібрані нами дані загалом відповідають результатам лінгвістичних досліджень (див., наприклад, карту поширення назв білого лелеки на заході України в Атласі української мови [2, с. 447]).

У Західній Україні скрізь, крім Волинської області, найчастіше вживаються варіанти назви бузьок/бузько. У Львівській та Івано-Франківській областях вона домінує абсолютно, частка її тут перевищує 90 % від загальної кількості зареєстрованих найменувань [5, с. 99, 102]. У Чернівецькій області народні назви білого лелеки більш різноманітні, на бузька припадає лише 68,1 % (таблиця). Ще одна характерна особливість – у південній частині Західної України переважають озвучені варіанти (форми на «з» – бузьок, бузько та ін.) [5, с. 102]. Це ж ми бачимо й у Чернівецькій області: частка трьох озвучених варіантів загалом становить 53,4 %, а чотирьох форм на «с» – 14,7 % (таблиця). Варіанти на «с» зареєстровані майже в усіх районах, найбільше – в колишніх Кіцманському і Сторожинецькому (рис. 1).

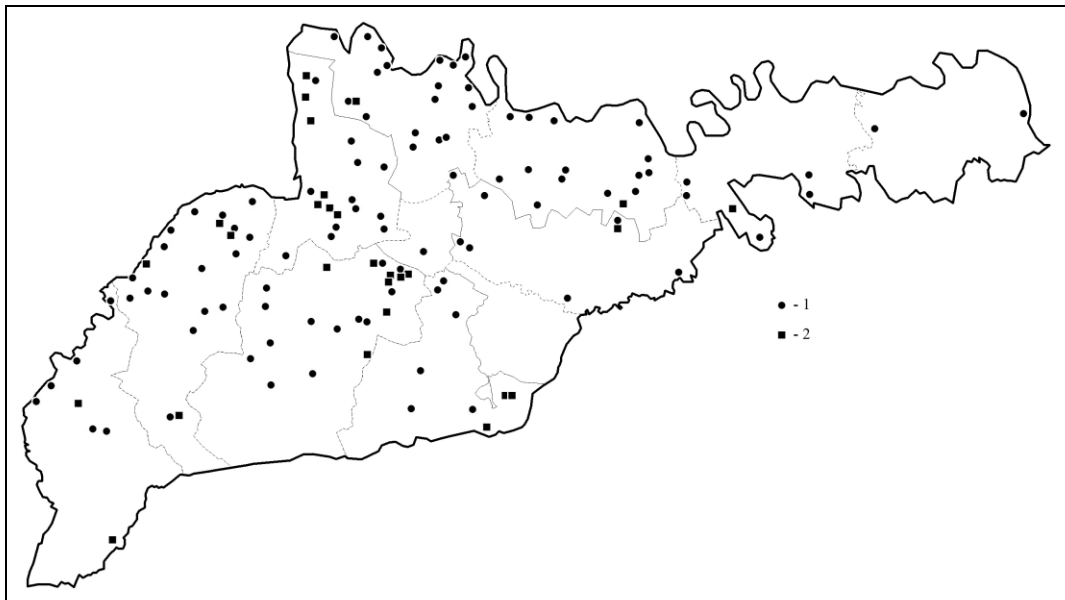

Рис. 1. Поширення назви бузьок у Чернівецькій області:

1 – варіанти на «з» (бузька, бузько, бузьок), 2 – варіанти на «с» (бусек, бусік, бусько, бусьок)

Назви чорногозуз і лелека в Чернівецькій області в 1950-1960-ті рр., коли збиралися дані для лінгвістичного Атласу української мови [2, с. 99, 447], були поширені значно менше, ніж зараз (рис. 2). Це пояснюється вторинним їх розповсюдженням вже як книжних назв. Ці наймення належать до найбільш відомих і часто вживаних в Україні [5, с. 98]. А лексема лелека

стала офіційною науковою назвою роду *Ciconia* в українській мові. Суцільний ареал назви *чорногуз* зараз починається від Північної Буковини і йде на північний схід і схід аж до Сумщини та східних областей [5, с. 103]. Сучасна західна межа ареалу назви лелека – Північна Бессарабія та Поділля [5, с. 104]. Тобто в Чернівецькій області лежать західні межі ареалів цих двох назв. Останнім часом в Україні взагалі простежується тенденція до поступового витиснення мало поширених найменш білого лелеки загальновідомими [5, с. 108].

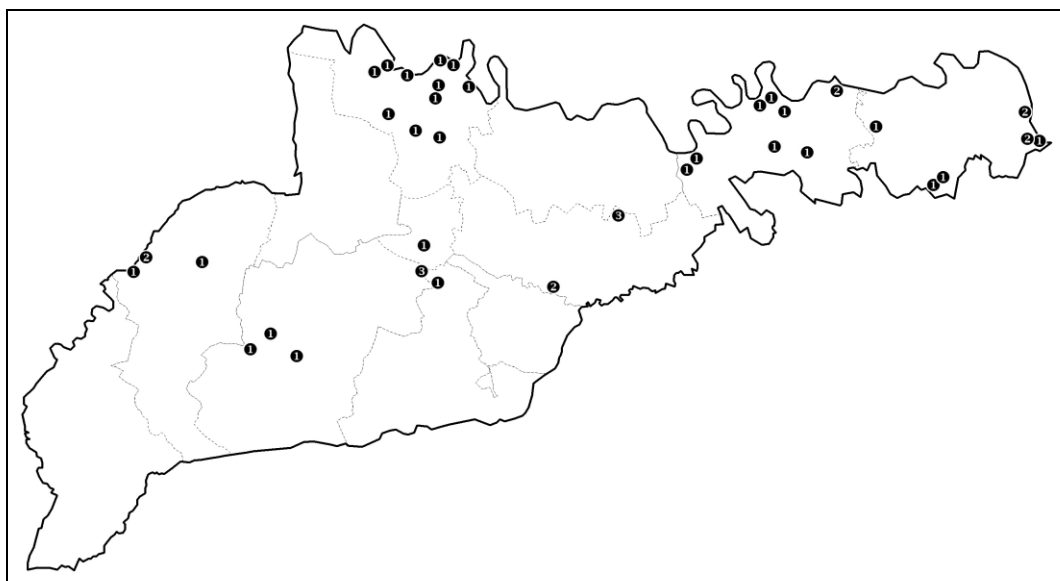

Рис. 2. Поширення назв *чорногуз*, *лелека* і *бусел* у Чернівецькій області:
1 – *чорногуз*, 2 – *лелека*, 3 – *бусел*

Румунська й молдавська назва *кокостирк* виявлена у трьох колишніх районах, які розташовані неподалік від кордонів Румунії й Молдови – Герцаївському, Глибоцькому і Кельменецькому (рис. 3).

Традиція давати лелекам людські імена пов'язана з давніми тотемістичними віруваннями. У різних народів є немало казок і легенд, у яких говориться, що цей птах колись був людиною або може перетворюватися на людину (див., наприклад, [4, с. 140; 6, с. 247; 11, с. 115]). «Іменні» назви найчастіше трапляються на Поліссі. Лелеку здебільшого називають Іваном, рідше – іншими іменами [1, с. 203; 7, с. 450; 11, с. 115-117; та ін.]. До птаха зверталися з проханнями на кшталт: «Бузьку Іване, дай закурити» [5, с. 106], «Іванько, Іванько, зашли нам трохи вітру, не здожимо жати» [4, с. 130] і т. п. Залишок цієї традиції зберігся й у Чернівецькій області. У с. Василів колишнього Заставнівського району зареєстрована назва *андрій*.

Висловлюємо щирі вдячність усім, хто поділився інформацією про народні назви білого лелеки (зокрема, О. І. Антонюк, В. І. Бабух, В. І. Балабан, В. В. Бойко, А. С. Бугня, О. І. Буйновська-Керстинюк, П. В. Бундзяк, Б. Винник, О. Д. Волощук, С. І. Волощук, А. Д. Волюца, М. Є. Гаврилюк, Р.-М. Гачеа, К. Гергележю, І. В. Глібка, В. М. Гнатюк, Б. Й. Годованець, Х. Ю. Григорак, І. І. Гуменюк, І. С. Гуцуляк, Б. Г. Денис, О. А. Дідора, М. Д. Дмитрюк, М. О. Дорош, Ф. В. Єреміца, М. В. Іванюк, Р. О. Ільчук, С. М. Калинчук, І. І. Ковальська, Б. М. Кузьмінський, О. В. Маковій, М. П. Маковійчук, Д. І. Марчук, В. М. Медецький, Н. Г. Мелешук, Р. І. Мелешук, А. Д. Мороз, Н. В. Назарова, А. Є. Найда, В. В. Орлецька, П. В. Паламарчук, Т. Петрович, Г. Поляк, К. Р. Рундик, Ю. С. Руснак, А. Ю. Семенюк, В. Д. Скиданюк, М. І. Собко,

І. О. Токар, Д. С. Федорча, Д. Цьох, С. І. Чистов, Н. В. Чорней, Л. Чугай та інші). Особлива подяка тим, хто допомагав збирати такі відомості, насамперед А. І. Токарюк, О. Д. Волуці, І. І. Чорнею і Л. І. Мелешук.

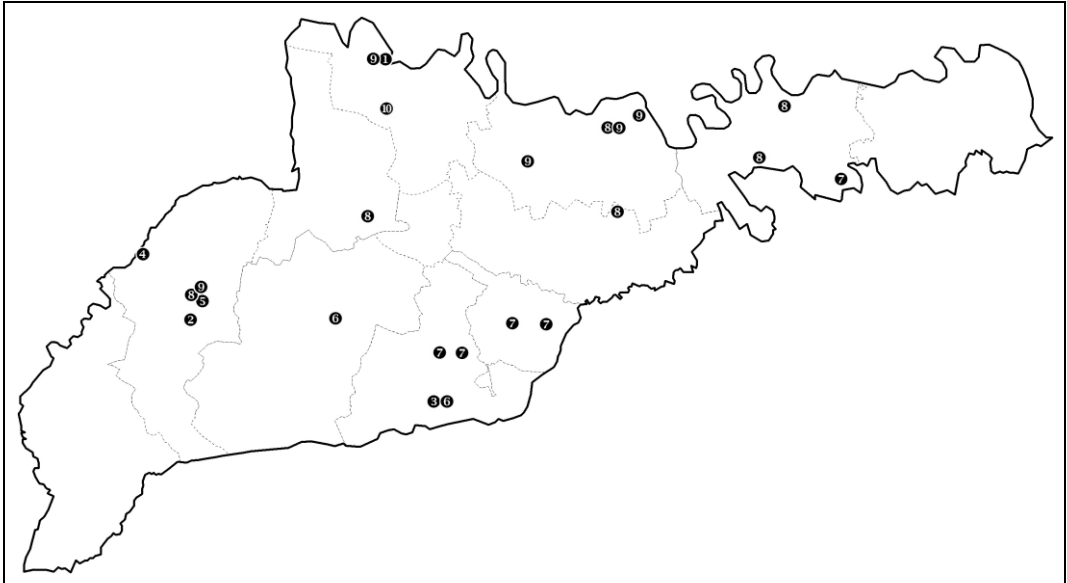

Рис. 3. Поширення локальних, іншомовних і помилкових назв білого лелеки в Чернівецькій області:

1 – андрій, 2 – білогруд, 3 – клокотун, 4 – челяпавка, 5 – чоботар, 6 – аїст, 7 – кокоштирк, 8 – журавель, 9 – веселик, 10 – чапля

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок (2-ге вид.). – Луцьк, 2016. – 648 с.
2. Атлас української мови / Ред. Я. В. Закревська. – Київ: Наук. думка, 1988. – Т. 2. Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. – 520 с.
3. Грищенко В. Н. Журавли в народних верованнях // Гуман. екол. журн. – 2001. – Т. 3, вип. 2. – С. 13-22.
4. Грищенко В. М. Чарівний світ білого лелеки. – Чернівці: Золоті литаври, 2005. – 160 с.
5. Грищенко В. М. Поширення та вживаність народних назв білого лелеки (*Ciconia ciconia*) в Україні // Беркут. – 2025. – Т. 34, вип. 1. – С. 95-115.
6. Несен І. «Білий птах з чорною ознакою» (За матеріалами з Рівненщини) // Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею. – Рівне: Волинські обереги, 2006. – Вип. 4. – С. 244-248.
7. Никончук Н. В. Полесские названия птиц // Лексика Полесья. Материали для полесского диалектного словаря. – Москва: Наука, 1968. – С. 439-473.
8. Скільський І. Досвід роботи з орнітологами-любителями з вивчення фенології міграцій птахів Чернівецької області // Орішок. Інформаційні матеріали Західного відділення Українського орнітологічного товариства. – Дрогобич, 1997. – Вип. 8. – С. 38-41.
9. Скільський І. В. Попередні відомості про народні назви птахів Чернівецької області // Регіональні аспекти флористичних і фауністичних досліджень. Матер. Четвертої міжнар. наук.-практ. конф. (28-29 квітня 2017 р., смт Путила, Чернівецька область, Україна). – Чернівці: Друк Арт, 2017. – С. 89-91.
10. Скільський І. В., Годованець Б. Й. До питання про народні назви птахів Гуцульщини // Проблеми Гуцульщини. Тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф. (м. Косів, 27-28 травня 1993 р.). – Чернівці, 1993. – Ч. 1. – С. 23-24.
11. Толстой Н. И. Иван-аист // Славянское и балканское языкознание. – Москва: Наука, 1984. – С. 115-118.

ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
Управління культури
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

ЩОРІЧНИК
ЧЕРНІВЕЦЬКОГО ОБЛАСНОГО
КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Випуск 10 (2025)

Наукові редактори

кандидат історичних наук **Т. В. Мінаєва**,
кандидат біологічних наук **І. В. Скільський**,
кандидат біологічних наук **Н. А. Смірнов**

Чернівці, «Друк Арт», 2025

УДК 069:908(477.85)(084)
Щ92

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Чернівецького обласного краєзнавчого музею
(протокол № 4 від 12 вересня 2025 р.)*

Голова редакційної колегії: О. В. Пелех

Члени редакційної колегії: Р. В. Бродська, *канд. філол. наук*; К. В. Валявська, *канд. іст. наук*; В. А. Вознюк; М. В. Глібіщук, *канд. іст. наук*; О. В. Добржанський, *докт. іст. наук, професор*; О. Г. Драгомирецька; М. В. Ільків, *канд. іст. наук*; Л. В. Колодій; Л. В. Косован; Ю. М. Микосянчик; Т. В. Мінаєва, *канд. іст. наук*; Т. Д. Никирса, *канд. біол. наук*; І. А. Піддубний, *докт. іст. наук, доцент*; Т. І. П'ятничук, *канд. іст. наук*; І. В. Скільський, *канд. біол. наук*; Г. М. Скорейко, *канд. іст. наук, доцент*; Н. А. Смірнов, *канд. біол. наук*; А. В. Федорук, *канд. іст. наук, доцент*; Н. М. Холодницька; І. І. Чорней, *докт. біол. наук, професор*.

Щорічник Чернівецького обласного краєзнавчого музею / наук. ред.
Щ92 Т. В. Мінаєва, І. В. Скільський, Н. А. Смірнов. – Чернівці : Друк Арт, 2025. –
Вип. 10 (2025). – 376 с.

ISBN 978-617-8501-51-8

До даного випуску увійшли статті й повідомлення співробітників Чернівецького обласного краєзнавчого музею та інших наукових установ. Опубліковано дослідження з історії, археології та народознавства. Надруковано матеріали, присвячені літературі, мистецтву і музейній справі. Окремими розділами представлені відомі персоналії та природа нашого краю.

Видання розраховане на співробітників наукових установ, працівників освітніх закладів, здобувачів освіти та краєзнавців.

УДК 069:908(477.85)(084)

ISBN 978-617-8501-51-8

© Колектив авторів, 2025
© ТОВ «Друк Арт», 2025